

در صفت زر و خواص او

برگرفته از کتاب "تنسوخ نامه ایلخانی"

نوشته‌ی: محمد بن محمد (خواجه نصیر الدین) طوسی (۵۹۷ تا ۶۷۲ هجری قمری)

با مقدمه و تعلیقات از: سید محمد تقی مدرس رضوی

ناشر: مؤسسه اطلاعات - تاریخ چاپ: ۱۳۶۳

و اگر "عضوی از اعضا" را بدو داغ کنند، نفعی تمام کند. و اگر میلی سازند از زر و بدو سرمه در چشم کشند، نفع زیاد کند، و ازو قلیمیا ز حاصل می شود، که در داروی چشم رکنی معظم است، و شریف و عزیزالوجود. و هیچ دارو قائم مقام او نیست.

وزر مصؤل، صاحب داء الثعلب را بغایت نافع بود. زر خالص آنست که چندانکه بخلای برند (یک جو) نقصان نکنند، و آنرا زر مللی خوانند و بعد از آنکه در زر منفعت بسیار است و خواص او ظاهر، باری تعالی بکمال قدرت خویش آنرا عزیز گردانیده است، و قاضی الحاجات خلق گردانیده، تا اسباب امور معاش بواسطه آن بخلق می رسد، بدین سبب اوت را مزاجی داده است که زود فساد بصورت او راه نیابد. سبحانه ما اعظم شأنه و اعلی برهانه، تا هر قومی بحسب عادت خوش ازو نقدی ساخته اند. بعضی بجنس چنانکه در ترکستان که زر ساو را مضروب نکرده اند. و مبلغ پانصد مثقال از آن بالشی می خوانند. و در هندوستان تنگه.

و بعضی خالص رها کرده اند غیرمغشوش، چون زرهاء مغربی و بعضی مغشوش کرده، و منقوش.

و مواضعی که در ترکستان است از معادن زر، و آنجا آبها، بزرگی می رود، پوستهء گوسفند را در سنگهء بزرگ می بندند. و بدان آب فرو می گذارند، ذرات زر در پشم های آن پوست می گیرد. بدین طریق زر بسیار حاصل می کنند.

"و بعضی ریگ ها را که در میان آبها باشد می شورند. و زرها از آن برون می کنند."

و در بعضی مواضع (از) زمین عجم به واسطه ی زیبق حاصل

(و) تکون زر در معادن چنان باشد که هر گاه که شعاعات آفتاب در بعضی از زمین تأثیر کند [سبب اثر حرارت آن در تجاویف زمین، بخاری و دخانی متولد شود، و میان ایشان ازدواجی و ترکیبی افتد، و اجزاء آن متشابه بود، (آن جوهر که حاصل شد یا با عیاری یا غیر آن) و نضجی کامل یابد آن ماده در غایت رقت و صفا بود. قدرت ازلی صورت زری اعطا کند او را. و حدوث جوهر زر ازین وجه باشد. و علت آنکه زرها "در معادن" بعضی خالص باشد، و بعضی نبود، آنست که با ماده زر در اصل فطرت جوهری دیگر چون نقره، یا نحاس، یا قلعی، آمیخته باشد. "بحکم مجاورت آن زر خالص نباشد. و اختلاف عیارهای زر غیرمعمول بدین سبب باشد. و آنچه معمول بود ظاهر است."

و زر جوهری است مشهور و معروف و طبیعت او گرم و تر است، و به قولی معتدل (است و لطیف).

و خواص و منافع آن ظاهرتر از آن است که به شرح و بسطی حاجت آید.

اما صورت جوهر زر به هیچ چیز از کیفیات عناصر اربعه فساد نپذیرد. و هیچ قوت عنصری او را باطل نتواند کرد. و بیشتر از فلزات که با او امتزاج دهند. او را بسوزاند. و زر خالص بماند، و غش را از او پاک گرداند.

و اگر زر خالص را مدت هاء مدید در زیر زمین پنهان دارند، هیچ چیز از او کم نگردد و لون او متغیر نشود، به خلاف جواهر دیگر. و (اگر) زر را مصؤل کنند (و حل) و در مفرحات بکار دارند مژه سودا را دفع کند و دل را قوت دهد، و روح حیوانی را مدد کند، و اگر زر خالص با خود دارند بخاصیت تفریح کند، خاصه در دهان داشتن.

تمام ندارد. آنرا بر روی اندازند، و هر بار که برنج در آتش برند روی او بار دیگر بیايد. و مدید (کذا) تا با رنگ خود آید، و هر بار که بگدازند اگر به تازگی توتیا بر روی ننهند بدتر شود.

(فی الجملة) زر از همه‌ی گوهرها گدازنده "و تا گدازنده"، پاینده تر است، و در چشم اهل عالم (عزیز، و فرمان بردار بغایتیست تا چنانکه میخواهند و بهر شکل که میخواهند درو تصرف کنند. و از این جهت معاملات اهل عالم) با یکدیگر روان شده است.

و در مفرحها و معاجین و در داروها چشم بکار دارند (و به گر و خارش نیک سود دارد. و با دیگر داروها) بوی دهن خوش کند. و عسرابول را نافع بود و معاجین که در وی زر کنند پاک و نیکو بماند.

می‌کنند. خاک را آس می‌کنند. و در بعضی از بلاد می‌روند و از جوی تا دانگی می‌یابند. و زر ثقیل ترین جمله انواع فلزات است. و بهترین جمله انواع جواهر (بود).

و اگر گوگرد بر زر گداخته، اندازند نرم شود. و لونش زیادت. و زری که از کیمیا سازند، از خلاص برون نیاید. و بحقیقت زر نباشد، بل که مانای زر باشد. اگرچه کیمیاگران طرفی دعوی آن کنند که زر بسازیم که از خلاص بهتر باشد. اما این سخن (حقیقتی و) وزنی ندارد.

و برنج دمشقی نیک بزر ماند، (و) تا در آتش نبرند، و اعتبار گرانی و سبکی نکنند. از زر بازندانند، زیرا که چون بر محک ززند قرب چهار دانگ عیار دارد. اما (چون) در آتش (برند در حال) سیاه شود، (از بهر آنکه توتیا کشته از سرب است، یا مس آمیزشی

اسناد قدیمی معادن ایران

اسناد قدیمی معادن ایران (۱۳۰۰-۱۳۳۲ هـ ش)،

ناشر: انتشارات اسناد ملی ایران -

(صفحه‌ی ۳۶۳ شماره ۲۹۸)

به کوشش: مهشید لطیفی نیا

شرکت سهامی ملی معادن^(۱)

سرمایه پرداخته شده ده میلیون ریال

S. N. M

آدرس: تهران - خیابان شاه رضا آدرس تلگرافی: «نامین» تهران تلفن: ۷۷۱۳

شماره ۱۱

تاریخ ۱۳۲۲/بهمن

جناب آقای سهیلی نخست‌وزیر

موضوع - استخراج معادن

چنان‌که خاطر محترم مستحضر است، در جزایر جنوبی ایران (هرمز و قشم و لارک و جزایر اطراف آنها) معادنی از قبیل خاک سرخ و نمک و غیره موجود است که در سابق توسط شرکتهای خصوصی استخراج و به فروش می‌رسیده و در سالهای اخیر دولت خود مستقیماً عمل نموده و بدبختانه به واسطه اینکه نتوانسته‌اند آن طور که لازم است اجناس را مطابق نمونه و در موقع معین تحویل دهند جنسی که در دنیا کم مثل دارد بازار آن را خراب و طوری شده است که امروزه می‌شود گفت که هیچ خریداری ندارد. مؤسسين این شرکت قبلاً به فکر استخراج و فروش خاک سرخ افتاده و خواسته بودند قبلاً بازار امریکا و هندوستان را بسنجند و در نتیجه مطابق مکاتباتی که موجود است معلوم شده است که خاک سرخ ایران به موجب دلایلی که در بالا معروض است خریدار ندارد و حال که شرکت سهامی ملی معادن تأسیس و در خواستهایی هم به وزارت پیشه و هنر راجع به کشف و استخراج معادن در بعضی از نقاط کشور تقدیم داشته است، از آن مقام تقاضا دارد که با در نظر گرفتن معادن موجوده و طرح عمل سالهای گذشته، استفاده از معادن مذکور^(۲) تحت شرایطی مطابق قوانین مربوطه به این شرکت واگذار شود. در مقابل این شرکت متعهد خواهد بود.

۱- فوراً کلیه وسایل لازم برای استخراج را مطابق اصول فنی فراهم سازد.

۲- توسط نمایندگان خود در خارج اقدام به پیدا کردن بازار برای محصولات معادن مذکور بنماید.

۳- از حال اقدام به وارد کردن ماشینها و دستگاههای لازم برای استخراج معادن و حمل محصولات آنها و بارگیری کشتی و غیره بنماید.

ابنیه و عمارات لازم جهت منزل متخصصین و کارگران بسازد و سایر وسایل زندگانی و بهداشت آنها را فراهم نماید.

در خاتمه تقاضا دارد امر و مقرر نمایند هر چه زودتر درخواست این شرکت مطالعه و ترتیب اجرا و عملی ساختن آن داده شود. با تقدیم احترامات فایده

شرکت سهامی ملی معادن

[امضا]، [مهر] ورود به دفتر نخست‌وزیری، شماره ۲۳۸۵۳، تاریخ ۲۲/۱۱/۲۸

[ما. ۵۷۳۹ - ۱۰۱۰۱]